

Regering have sin Opmærksomhed henvendt herpaa og saa vidt muligt og hurtigst muligt drage Omsorg for, at disse Kyststrækninger og andre Partier, som der kan være Tale om vil blive afspærret for Offentligheden, bevares for hele Folket.

Jeg vil gerne gøre nogle faa Bemærkninger om Hammeren og fremstille for det høje Ting, hvorledes Hammerpartiet er kommet i fremdel Besiddelse. Jeg har den Opfattelse, at en Del fæede Medlemmer mener, at Bornholmerne selv har handlet ilde med dette Parti, og nogen Sandhed er der deri; men det maa tillige hævdes, at Staten har været medskyldig. Indtil Begyndelsen af 70-erne ejede Staten nemlig hele Hammerpartiet, som er et smukt Klippeparti paa ikke mindre end 369 Tdr. Land. Det henlaa ret øde og blev væsentlig benyttet til Græsning af Kreaturer. I tidligere Tid har en stor Del af Hammeren været beplantet med Højskov, og den egner sig for øvrigt endnu til Beplantning. Staten havde imidlertid ikke uindskrænket Ejendomsret over Hammerpartiet, idet Beboerne i Allinge-Sandvig Kommune siden umindelige Tider havde haft Græsningsret paa Hammeren, og dette var vistnok den umiddelbare Aarsag til, at Tanken om at faa Staten til at afstaa den opstod. I Begyndelsen af 70-erne søgte Kommunalbestyrelsen i Allinge-Sandvig Kommune Gang paa Gang at faa Ejendomsret til Hammeren uden Vederlag, idet man gjorde gældende, at man egentlig havde Ret til Hammeren, naar man havde Brugsretten. Staten modsatte sig til en Begyndelse at afstaa Hammerpartiet, men gav dog omsider efter — mærkværdig nok, thi jeg har Grund til at tro, at Staten ikke kunde være uvidende om, at det var Hensigten at afhænde det umiddelbart efter Overdragelsen til Kommunen. Forholdet var endogsaa det, at Kommunalbestyrelsens Formand direkte optraadte som Køber overfor Kommunalbestyrelsen og var det Konsortiums Repræsentant, som fik Hammeren overdraget af Kommunalbestyrelsen for en Sum af 16,000 Rigsdaler.

Det var den Gang ikke Hensigten at drive Stenindustri paa Hammeren. Tanken herom opstod først senere. Man havde til Hensigt at bruge Hammeren og den ved Siden af beliggende store

Hammersø til noget helt andet, nemlig til ved Hjælp af udenlandsk, hovedsagelig engelsk Kapital at lave en stor international Havn. Hammersø har en Udstrækning i Længden af over 600 m og en Dybde paa sine Steder indtil 13 m, saa den egnede sig udmærket til Havn, og der var Mulighed for at bryde igennem Klippen ved begge Ender af Søen ud imod Havet. Konsortiet havde imidlertid ikke Held med sig; Pengevanskeligheder traadte hindrende i Vejen, og det viste sig desuden, at Staten fremdeles ejede Hammersøen — heldigvis. Da Staten modsatte sig at afhænde den, lykkedes det ikke Konsortiet at realisere sine Planer om at lave en stor international Havn ved Østersøen, en Havn, der skulde være en Slags Stapelplads.

Hammeren henlaa nu nogle Aar saa godt som ganske ubenyttet. Ejeren paa det Tidspunkt, da de nuværende Ejere fik den overdraget, var en Grosserer Martens, som boede i København. Pengevanskeligheder nødte ham til at overdrage Hammeren til sin Svoger, Baron v. Ohlendorff i Hamborg. Denne havde i mange Aar ikke nogen Indtægt af Hammerpartiet eller nogen Hensigt med dets Udnyttelse. Senere faldt han saa paa den Tanke at anlægge et stort Stenværk og at udnytte de svære Klippemasser til Stenindustri. En nødvendig Betingelse for, at dette kunde ske, var imidlertid, at der blev anlagt en Udskibningshavn ved Hammerpartiet. Staten var dog ikke villig til at give fremmede Koncession paa Anlæg af en saadan Havn, og Gang paa Gang blev Anmodninger derom afslaaet. Men i Slutningen af 80erne fik Baron v. Ohlendorff dannet et formelt dansk Aktieselskab, i hvis Spidse Gehejmetatsraad Tietgen stod, og da han mødte hos den danske Regering med Anmodning om at faa Koncession paa Anlæg af en Havn ved Sæne Bugt, mente Regeringen ikke længere at kunne modstaa Kravet, og Koncessionen blev givet 19. Juli 1890. Dermed var Vejen banet for Stenværksanlægget og for, at der kunde opstaa en Stenindustri paa Hammerpartiet. Stenværket blev anlagt i meget stor Stil; der blev bygget en stor Havn ved Sænekysten, en Havn, som vistnok har kostet ca. $\frac{1}{2}$ Mill. Kr. Kostbare Maskiner blev anskaffet, vidtløftige Anlæg udført; Værket var be-